

УДК 336.772.22:330.54

**ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТРУКТУРИ ДЕРЖАВНИХ ВИТРАТ НА
ДИНАМІКУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ
КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ**

Тетяна Сергіївна ЧЕРКАШИНА

*к.е.н., доцент, Харківський національний економічний університет
імені С. Кузнеця*

E-mail: t.cherkashina@hotmail.com

Аннотація. Проаналізовано структуру державних витрат постсоціалістичних країн Східної Європи у 2000-2015 рр. Проведено кореляційно-регресійний аналіз і на його основі оцінено кількісний вплив складових державних витрат на рівень економічного розвитку країн, що належать до цієї групи. Розроблено практичні рекомендації з оптимізації структури державних витрат і забезпечення сталого економічного розвитку постсоціалістичних країн Східної Європи.

Аннотация. Проанализирована структура государственных расходов постсоциалистических стран Восточной Европы в 2000-2015 гг. Проведен корреляционно-регрессионный анализ и на его основе оценено количественное влияние различных видов государственных расходов на уровень экономического развития стран, которые принадлежат к этой группе. Разработаны практические рекомендации по оптимизации структуры государственных расходов и обеспечению устойчивого экономического развития постсоциалистических стран Восточной Европы.

Ключові слова: *економічний розвиток, економічне зростання, державні витрати, державний бюджет, бюджетна система, "витрати розвитку", постсоціалістичні країни.*

Ключевые слова: *экономическое развитие, экономический рост, государственные расходы, государственный бюджет, бюджетная система, "расходы развития", постсоциалистические страны.*

Постановка проблеми. Вивчення досвіду економічно розвинутих країн світу доводить, що невід'ємною складовою політики макроекономічного зростання є ефективне управління державним бюджетом і оптимізація структури державних витрат. З огляду на це дослідження взаємозв'язку між структурою державних витрат і динамікою економічного розвитку різних країн світу є актуальним науково-практичним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми взаємозв'язку структури державних витрат і динаміки економічного розвитку країни досить докладно висвітлені у роботах багатьох відомих вчених, зокрема Дж. Гусека, Дж. Кейнса, Р. Кіобану [1], Д. Лозерцані, А. Маршалла, Р. Масгрейва, К. Рау, Дж. Сана, Т. Сарджента, П. Товмо, С. Фолстера, Т. Шибера, А. Ахламова, В. Базилевича, І. Боярко [2], З. Варналія, Л. Васютинської, Н. Дехтяр [2], О. Дейнеки [2], О. Дмитрика, М. Єрмоленко, Т. Єфименко, Т. Затонацької, Т. Лебеди [3], І. Луніна, Ю. Пасічника, Л. Ставицького, Н. Фарука, І. Чугунова, С. Юрія та ін. Незважаючи на значний науковий доробок цих вчених, питання взаємозв'язку структури державних витрат і рівня економічного розвитку постсоціалістичних країн все ще залишаються недостатньо дослідженими і потребують подальшого наукового опрацювання.

Метою даної статті є дослідження структури державних витрат постсоціалістичних країн Східної Європи, оцінка їх кількісного впливу на динаміку макроекономічного зростання і розробка на цій основі рекомендацій з оптимізації структури державних витрат та забезпечення сталого економічного розвитку постсоціалістичних країн Східної Європи.

Виклад основного матеріалу. Ґрунтовне вивчення фахової літератури [1-3] показало, що в сучасній науці існують чотири основні критерії класифікації державних витрат: функціональний, економічний, програмний і відомчий. Враховуючи тему і мету даної статті, автором у якості інструменту аналізу структури державних витрат постсоціалістичних країн Східної Європи використано економічний критерій, згідно з яким державні витрати

поділяються на поточні (споживання у державному секторі, трансферти, витрати на обслуговування державного боргу) та капітальні [1, с. 196-197].

У процесі дослідження автором встановлено, що впродовж 2000-2015 рр. у структурі державних витрат постсоціалістичних країн Східної Європи переважали поточні витрати, насамперед, трансферти (рис. 1).

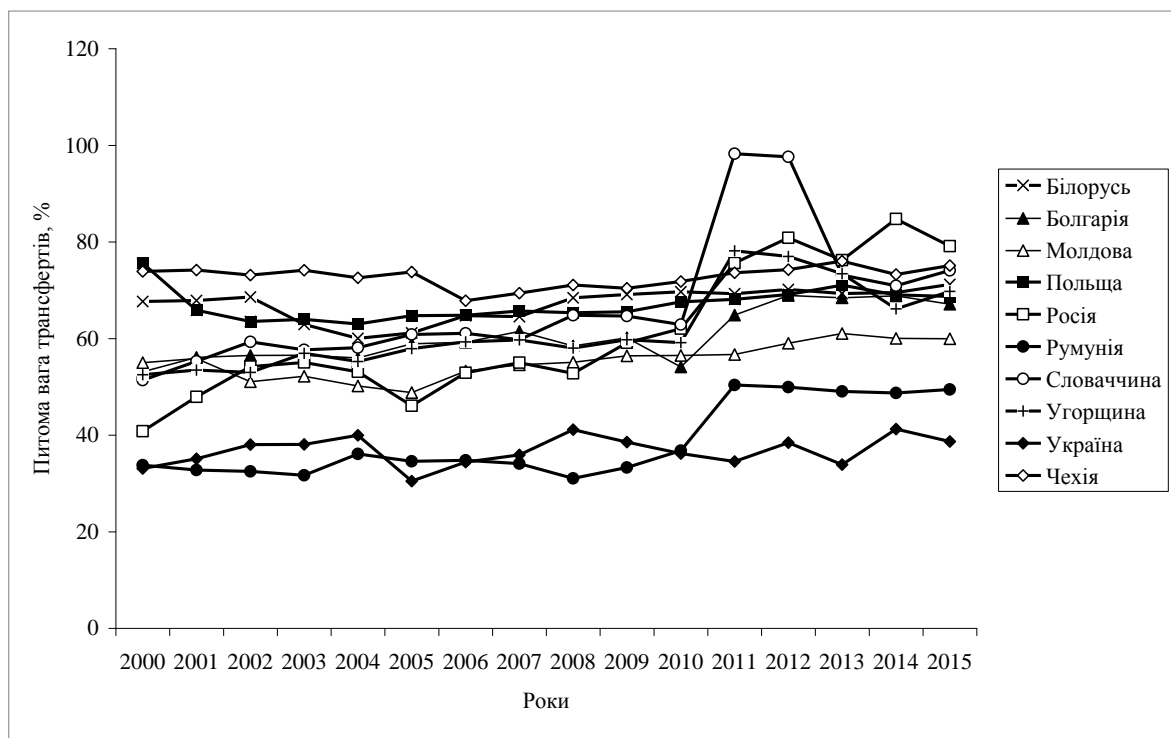

Рис. 1. Динаміка трансфертів у структурі державних витрат постсоціалістичних країн Східної Європи [5-7]

Як відомо, трансферти — це державні витрати, спрямовані на соціальний захист і соціальне забезпечення населення, субсидування державних і приватних підприємств, а також на сплату країною трансфертних платежів урядам інших країн і міжнародним організаціям [1, с. 196; 2, с. 55-62]. З рис. 1 видно, що серед досліджуваних країн найбільшу питому вагу трансферти посідали у державних бюджетах Польщі та Словаччини. Так, у Польщі питома вага трансфертів варіювалася у межах від 63,5% (2003 р.) до 75,56% (2000 р.), а у Словаччині — від 67,81% (2006 р.) до 79,03% (2013 р.). Впродовж 2000-2015 рр. досить високою питома вага трансфертів залишалася і у структурі державних витрат Білорусі, Росії та

Чехії. Разом з тим, спостерігається стійка тенденція до збільшення трансфертів у державному бюджеті Росії (з 40,81% у 2000 р. до 79,11% у 2015 р.) та Словаччини (з 51,38% у 2000 р. до 74,1% у 2015 р.) [6-7]. Натомість у структурі державних витрат Румунії та України питома вага трансфертів становила менше 50%, причому найнижчою вона залишалася в Україні, де в аналізований період ці значення не перевищували 42% [5].

Важливе місце у структурі державних витрат постсоціалістичних країн Східної Європи посідають і витрати на споживання у державному секторі (рис. 2). Нагадаємо, що до цих видів державних витрат відносяться бюджетні кошти, спрямовані на підтримку економічної та соціальної інфраструктури, закупівлю товарів і послуг громадського і військового призначення, поточні витрати бюджетних установ, а також фінансування державних і регіональних програм [3, с. 134-139; 4, с. 233].

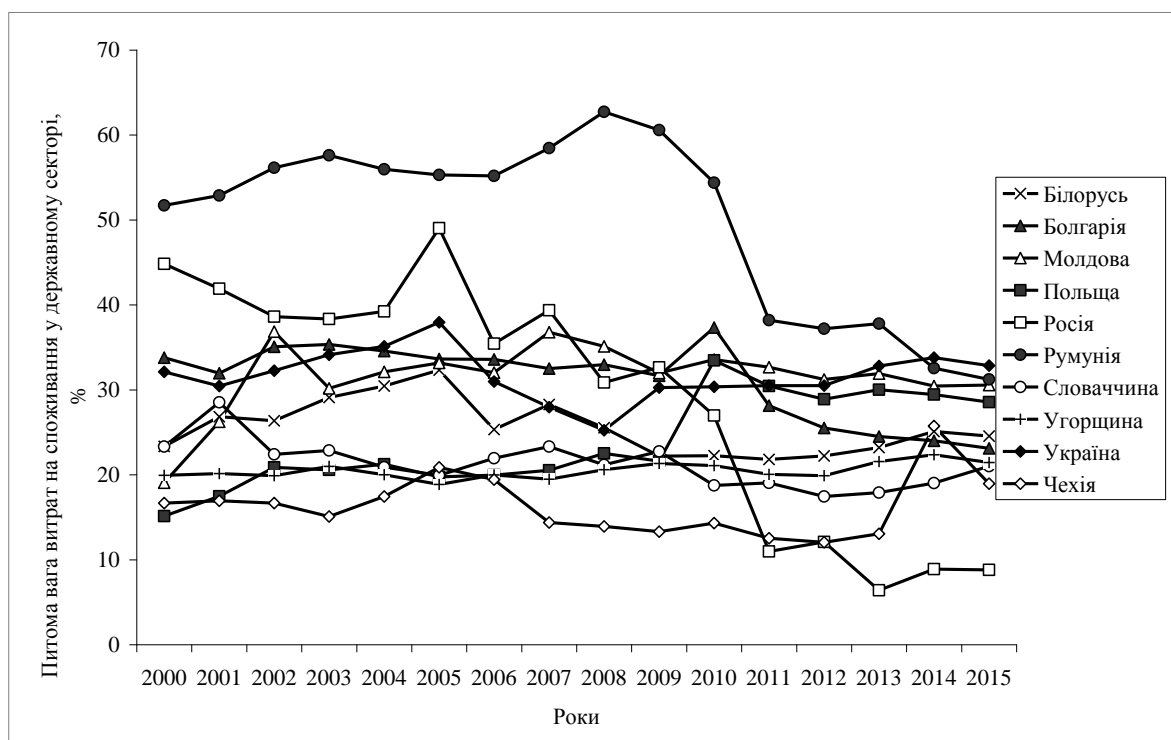

Рис. 2. Питома вага витрат на споживання у державному секторі у структурі державних витрат постсоціалістичних країн Східної Європи [7]

З рис. 2 видно, що найвища питома вага витрат на споживання у державному секторі була характерна для Румунії (40-50%), хоча й

спостерігалось поступове зниження питомої ваги цих витрат. У той же час у структурі державних витрат Білорусі, Болгарії та України питома вага цих витрат варіюється у межах від 20% до 35%. Слід відзначити і те, що найменшу питому вагу витрати на споживання у державному секторі в аналізований період складала у державному бюджеті Польщі і коливалися у межах від 15,14% (2000 р.) до 24,11% (2015 р.) [6].

Щодо витрат постсоціалістичних країн Східної Європи на обслуговування державного боргу (табл. 1), то необхідно зазначити той факт, що найбільша питома вага цих видів державних витрат характерна для бюджетів Польщі та Угорщини. Так, впродовж 2000-2015 рр. у державному бюджеті Польщі витрати на обслуговування державного боргу становили від 5,83% (2000 р.) до 9,11% (2015 р.), а у державному бюджеті Угорщини – від 9,37% (2009 р.) до 13,9% (2015 р.). Також слід звернути увагу на поступове зменшення питомої ваги витрат на обслуговування державного боргу (так званого "боргове бюджетне навантаження") у бюджеті Румунії (з 12,28% у 2000 р. до 7,02% у 2015 р.), Болгарії (з 11,56% у 2000 р. до 4,59% у 2015 р.), Молдови (з 9,72% у 2000 р. до 7,24% у 2015 р.), Росії (з 14,29% у 2000 р. до 2,72% у 2015 р.) [6-7]. Зауважимо, що найнижча питома вага витрат на обслуговування державного боргу в аналізований період була характерна для економіки Білорусі (не більше 6,28%). У той же час для України характерне поступове збільшення витрат на обслуговування державного боргу: з 3,06% у 2000 р. до 9,08% у 2015 р. [5].

Окрему увагу привертає динаміка капітальних державних витрат (так званих "витрат розвитку") постсоціалістичних країн Східної Європи (табл. 2). Ці витрати, як правило, спрямовані на забезпечення державних і приватних підприємств інвестиційними субсидіями і довгостроковими бюджетними кредитами [3, с. 56-59]. З табл. 2 видно, що серед досліджуваних країн найбільшу питому вагу "видатки розвитку" посідали у державному бюджеті Словаччини, де у 2000-2015 рр. вони становили 10-15%. Також в аналізований період досить високими "видатки розвитку" були і в державних

Таблиця 1*Динаміка бюджетних витрат постсоціалістичних країн Східної Європи на обслуговування державного боргу*

Країна	Роки															
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Білорусь	4,13	2,82	2,99	6,28	6,05	5,02	6,92	6,28	5,4	7,32	6,03	7,00	4,65	3,71	4,03	4,64
Болгарія	11,56	1,23	2,16	2,36	2,56	2,86	3,15	2,63	5,8	5,92	5,79	4,92	3,4	4,98	5,2	4,9
Молдова	9,72	8,16	3,4	9,8	9,12	9,8	10,94	5,88	6,64	5,59	5,96	5,42	7,29	9,34	6,07	7,24
Польща	5,83	7,84	6,53	6,97	7,02	7,36	7,04	6,86	6,38	6,08	6,06	8,48	8,79	8,98	9,06	9,11
Росія	14,29	13,68	12,69	10,65	9,96	8,87	8,56	5,44	5,98	5,17	5,23	4,36	4,42	3,67	4,22	2,72
Румунія	12,28	3,36	3,58	5,49	5,51	5,56	5,95	5,1	4,36	4,33	4,43	5,47	6,23	5,6	6,2	7,02
Словаччина	17,94	7,34	8,18	12,49	11,23	10,43	12,49	11,33	9,5	8,48	13,65	17,8	14,82	14,54	13,9	14,1
Угорщина	13,85	13,95	16,22	11,17	10,96	10,09	9,51	10,36	11,29	9,37	9,22	12,61	17,21	13,88	13,2	13,9
Україна	3,06	1,94	2,02	2,62	2,63	2,93	3,89	2,39	1,88	2,38	2,32	7,3	6,4	8,5	9,4	15,05
Чехія	6,58	6,44	7,8	8,65	8,74	8,95	15,31	13,28	11,65	12,22	10,61	10,08	10,41	9,14	9,96	10,06

Таблиця 2*Динаміка "видатків розвитку" у структурі державних витрат постсоціалістичних країн Східної Європи*

Країна	Роки															
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Білорусь	2,88	2,49	2,04	1,71	1,52	1,49	1,03	0,91	0,93	1,37	2,07	1,75	2,97	3,78	3,59	3,53
Болгарія	3,56	3,74	4,31	5,78	5,02	4,64	4,03	3,38	2,79	2,27	2,16	2,1	2,18	2,09	3,24	4,59
Молдова	5,24	7,76	8,59	7,86	7,65	8,25	3,78	2,79	3,17	3,19	4,00	2,22	2,47	2,29	3,1	2,49
Польща	8,47	8,84	9,09	8,48	8,32	8,14	7,94	6,92	5,76	6,8	7,86	11,53	11,23	12,11	11,78	10,94
Росія	1,29	2,51	3,48	5,99	6,01	4,03	6,11	7,19	7,35	7,1	8,74	8,07	8,95	7,25	6,64	6,72
Румунія	2,28	5,98	4,78	5,21	5,01	4,59	4,07	2,34	1,87	1,79	4,39	5,94	6,63	7,58	7,67	7,02
Словаччина	7,37	8,85	10,1	7,01	6,45	5,65	4,52	5,61	4,51	4,13	4,74	7,92	8,92	10,81	9,44	10,01
Угорщина	13,82	12,43	10,84	10,93	10,11	11,75	11,2	10,47	10,1	9,56	10,58	13,7	14,47	14,52	14,07	12,93
Україна	2,06	1,04	2,96	3,06	2,95	2,01	2,47	5,38	4,96	3,96	4,3	3,9	4,98	3,9	2,6	3,08
Чехія	2,86	2,42	1,75	2,12	2,36	2,36	3,05	2,94	3,35	4,08	3,29	3,78	3,28	3,03	2,94	3,01

бюджетах Чехії (від 6% до 12%) та Угорщини (від 10% до 14%). Незначна позитивна динаміка "видатків розвитку" характерна для Білорусі (2-3%) та Болгарії (2-5%). Слід зазначити і позитивні зрушення в динаміці "видатків розвитку" Румунії та Росії, де в аналізований період вони збільшилися у 3,08 та 5,3 рази відповідно [6]. Натомість незначною залишається питома вага "видатків розвитку" в бюджеті України, де у структурі державних витрат вона варіюється у межах від 1% (2001 р.) до 4% (2007 р., 2012 р.) [5].

Узагальнюючи результати проведеного статистичного аналізу, можна сказати про те, що такі країни, як Білорусь, Польща, Словаччина, Угорщина характеризуються тенденцією до мінімізації бюджетних витрат у державному секторі і зростання "витрат розвитку". Як результат, вони мають вищий рівень економічного розвитку і досить високі темпи економічного зростання (2-4%). У той же час у структурі державних витрат Болгарії, Молдови, Росії, Румунії, України і Чехії спостерігається чітка тенденція до збільшення витрат на виконання функцій державного апарату і обслуговування гарантованого державою боргу, а, відтак, питома вага "видатків розвитку" є незначною (від 2% до 7%) й має чітку тенденцію до зменшення. В результаті ці країни, порівняно з іншими країнами цієї групи, дещо відстають в економічному розвитку. У перспективі така ситуація може спричинити подальше уповільнення темпів економічного розвитку цих країн і створити реальну загрозу для їх макроекономічного зростання.

Таким чином, проведений статистичний аналіз підтверджує гіпотезу автора про існування зв'язку між структурою державних витрат і рівнем економічного розвитку постсоціалістичних країн Східної Європи. У той же час він не дозволяє визначити які саме види державних витрат чинять найбільший позитивний (або негативний) вплив на рівень їх економічного розвитку. З цією метою автором побудована кореляційно-регресійна модель залежності між складовими державних витрат і рівнем економічного розвитку даної групи країн. Вирішення цієї моделі реалізовано у програмному середовищі Statgraphics Centurion (модуль Multiple Regression — Множинна регресія). Період дослідження склав 16 років (з 2000 р. по 2015 р.).

Спочатку автором була сформована матриця вхідних даних, яка характеризує динаміку державних витрат і рівень економічного розвитку постсоціалістичних країн Східної Європи у 2000-2015 рр. У якості регресанда (Y) був використаний показник ВВП досліджуваних країн. Змінними (регресорами) виступили такі показники: державні витрати на споживання у державному секторі (X_1), державні трансферти (X_2), витрати на обслуговування державного боргу (X_3), капітальні державні витрати (або "витрати розвитку") (X_4). Використовувана у кореляційно-регресійній моделі вхідна інформація була перевірена на точність, однорідність і відповідність закону нормального розподілу. В результаті розрахований коефіцієнт асиметрії засвідчив наявність асиметрії в розподілі даних близько середньої величини, а показник ексцесу — розподіл досліджуваної змінної (обсяг ВВП) близьким до нормального з більш гострою вершиною розподілу. Після відбору факторів й оцінки вхідної інформації був вивчений характер і змодельований зв'язок між складовими державних витрат та обсягом ВВП країн Східної Європи.

Крім того, за правилами кореляційного аналізу в модель не варто включати взаємозалежні фактори, оскільки це призведе до некоректності результатів аналізу. З цією метою автором було побудовано матриці парних коефіцієнтів, що характеризують взаємозв'язок факторів між собою, і розраховано критерії статистичної значущості оціненої кореляції (P-Value). Дослідження матриць коефіцієнтів парної кореляції дозволило зробити висновок про те, що фактори, які будуть включені в дані моделі, не дуже тісно пов'язані між собою. Це підтверджує і величина P-Value ($P\text{-Value} > 0,05$), яка свідчить про відсутність парної кореляції (табл. 3). Відповідно фактори з високим ступенем парної кореляції (X_1 — для Росії, X_2 — для Білорусі та Словаччини, X_3 — для Румунії) були вилучені з даних моделей.

Як бачимо, в отриманих моделях значення коефіцієнта варіюється у межах від 0,7544 до 0,9611, що свідчить про те, що побудовані регресії на 75,44-96,11% дисперсії пояснюють динаміку залежної змінної (обсяг ВВП). Розраховані критерії Фішера-Снедекора значно більші за табличні, що дозволяє впевнено стверджувати, що побудовані моделі є адекватними і пояснюють від

73,79% до 84,01% варіації залежної змінної (обсяг ВВП) з імовірністю довіри у 99%.

Таблиця 3

Кореляційно-регресійний аналіз залежності між складовими державних витрат і динамікою ВВП постсоціалістичних країн Східної Європи (2000-2015 рр.)

Країна	Рівняння зв'язку	R ²
Білорусь	$Y = 0,2122X_1 - 0,7941X_3 + 1,2934X_4 + 427,01$	0,9914
Болгарія	$Y = 0,0,1109X_1 + 0,0,4649X_2 - 0,8764X_3 + 1,9296X_4 + 114,7702$	0,9816
Молдова	$Y = -0,1949X_1 + 0,6211X_2 - 0,9941X_3 + 1,1091X_4 + 9714,22$	0,7710
Польща	$Y = 0,4491X_1 + 0,7984X_2 - 0,7189X_3 + 1,9412X_4 + 814,2934$	0,8109
Росія	$Y = 0,3131X_2 - 0,3164X_3 + 1,0265X_4 + 266,1668$	0,8611
Румунія	$Y = 0,4944X_1 + 0,6112X_2 + 2,6144X_4 + 12,4864$	0,7544
Словаччина	$Y = 0,1109X_1 - 0,8764X_3 + 1,9286X_4 + 1122,49$	0,8691
Угорщина	$Y = -0,4144X_1 + 0,6911X_2 - 0,7986X_3 + 1,6016X_4 + 712,9087$	0,8722
Україна	$Y = 0,2134X_1 + 0,3131X_2 - 0,9134X_3 + 2,0265X_4 + 81246,3901$	0,8896
Чехія	$Y = -0,2142X_1 + 0,0146X_2 - 0,8764X_3 + 1,9296X_4 + 971,42$	0,9611

Щодо економічної інтерпретації отриманих моделей, то слід вказати на те, що впродовж 2000-2015 рр. витрати на споживання у державному секторі чинили незначний позитивний вплив на динаміку ВВП досліджуваних країн: від $0,1109x_1$ (для економіки Словаччини) до $0,4944x_1$ (для економіки Румунії). Натомість у цей період дані види державних витрат досить негативно впливали на динаміку ВВП Молдови, Чехії та Угорщини, їх значення відповідно становили: $-0,1949X_1$, $-0,2142X_1$, $-0,4144X_1$. У той же час трансферти чинили

різний позитивний вплив на динаміку ВВП постсоціалістичних країн Східної Європи: від $0,0146X_2$ (для економіки Чехії) до $0,7984X_2$ (для економіки Польщі). Слід звернути увагу і на те, що спостерігається досить сильний негативний вплив на динаміку ВВП постсоціалістичних країн Східної Європи витрат на обслуговування державного боргу: від $0,3164x_3$ (для економіки Росії) до $0,9941X_3$ (для економіки Молдови). У той же час "витрати розвитку" мають дуже сильний позитивний вплив на динаміку ВВП досліджуваних країн ($1,9296X_4$ — для економіки Болгарії; $2,6144X_4$ — для економіки Румунії; $1,9286X_4$ — для економіки Словаччини; $1,9296X_4$ — для економіки Чехії), оскільки для усіх досліджуваних країн значення їх кількісного впливу перевищує 1. Це означає, що збільшення "витрат розвитку" на 1 од. сприяє збільшенню ВВП більше, ніж на 1 од. (для Білорусі — на 1,2934 од., для Болгарії — на 1,9296 од., для Молдови — на 1,1091 од., для Польщі — на 1,941 од., для Росії — на 1,0265 од., для Румунії — на 2,6144 од., для Словаччини — на 1,9286 од., для Угорщини — на 1,6016 од., для України — на 2,0265 од., для Чехії — на 1,9296 од.).

Отже, результати кореляційно-регресійного аналізу дозволяють автору впевнено стверджувати про необхідність суттєвого збільшення "витрат розвитку" як складової політики оптимізації структури державних витрат у постсоціалістичних країнах Східної Європи. У першу чергу, це стосується Болгарії, Молдови, Росії та України, де питома вага "витрат розвитку" у структурі державних витрат є дуже низькою, але саме ці види витрат чинять найбільш суттєвий позитивний вплив на динаміку ВВП, а відтак і на рівень економічного розвитку цих країн.

Висновки. Статистичний аналіз структури державних витрат постсоціалістичних країн Східної Європи показав, що такі країни як Білорусь, Польща, Словаччина, Угорщина характеризуються чіткою тенденцією до мінімізації бюджетних витрат у державному секторі і зростання "витрат розвитку", і, як результат, мають вищий рівень економічного розвитку та досить високі темпи економічного зростання (2-4%). Натомість у структурі державних витрат Болгарії, Молдови, Росії, Румунії, України і Чехії

спостерігається чітка тенденція до збільшення витрат на виконання функцій державного апарату і обслуговування гарантованого державою боргу, а, відтак, питома вага "витрат розвитку" є незначною (від 2% до 7%) й має чітку тенденцію до зменшення. В результаті ці країни, порівняно з іншими країнами цієї групи, дещо відстають в економічному розвитку. З метою визначення які саме види державних витрат чинять найбільший позитивний (або негативний) вплив на динаміку ВВП досліджуваних країн, був проведений кореляційно-регресійний аналіз, який підтвердив і поглибив результати попереднього статистичного аналізу. Він виявив, що впродовж 2000-2015 рр. найбільш суттєвий вплив на динаміку ВВП постсоціалістичних країн Східної Європи чинили "витрати розвитку". Саме тому вкрай необхідним є збільшення питомої ваги цих видів державних витрат, оскільки це стане реальним підґрунтям для розвитку людського капіталу цих країн і можливості переходу до реалізації політики сталого економічного розвитку.

Подальші наукові зусилля автора будуть сфокусовані на визначенні найбільш пріоритетних напрямів розвитку людського капіталу постсоціалістичних країн Східної Європи.

Список використаних джерел

1. Ciobanu R.K. Supporting the economy through public expenditure / R.K. Ciobanu // Bulletin of the Transilvania University of Braşov. Series VII: Social Sciences. Law. – 2010. – Volume 3 (52). – PP. 191-198.

2. Боярко І.М. Державні видатки в економіці країни : монографія / І.М. Боярко, Н.А. Дехтяр, О.В. Дейнека. – Суми: Корпункт, 2013. – 109 с.

3. Лебеда Т.Б. Макроекономічне моделювання перерозподілу ВВП через бюджет : монографія / Т.Б. Лебеда. – К. : НАНУ, 2014. – 296 с.

4. Черкашина Т.С. Дослідження теоретичних підходів до визначення ролі державних витрат в економічному зростанні країни / Т.С. Черкашина // Вісник ВІЕМ. – 2016. – Випуск 14. – С. 225-234.

5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

6. Офіційний сайт Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ec.europa.eu.

7. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.econ.worldbank.org.

Подана стаття раніше не публікувалася та в інші видання не надсилалась. Передано до розміщення в електронному науковому фаховому виданні – Міжнародному науково-практичному журналі ”Фінансовий простір”.